

**ТВОРЧИЙ ПОТЕНЦІАЛ ОСОБИСТОСТІ ЯК ОБ'ЄКТ
МІЖДИСЦИПЛІНАРНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ**

Динамічний розвиток сучасного суспільства посилює протиріччя між гуманістичними ідеалами та наслідками науково-технічної революції. В таких умовах, здатність до оволодіння різними видами діяльності, гнучка зміна стилів поведінки, вихід зі складних проблемних ситуацій та реалізація найбільш конструктивних ефективних адаптивних стратегій – важливі особистісні характеристики, необхідні для нормального функціонування в соціумі.

Проблема творчого потенціалу знайшла своє відображення у працях зарубіжних та вітчизняних дослідників Б.Г.Ананьєва, О.М.Матюшкіна, Я.О.Пономарьова, С.Л.Рубінштейна, В.О.Моляко, П.Вайцвайга, Н.В.Кузьміної, А.Н.Лука, Б.М.Теплова Д.Б.Богоявленської, А.В.Брушлінського, Г.В. Глозової І.П.Волкова, В.В.Давидов, О.Л.Яковлевої, Р.Муні, Е.Старквезера, Дж.Гілфорда, Е. де Боно та ін.

Значна кількість досліджень присвячена визначенню основних структурних компонентів даного феномена, де аналізується їх співвідношення та динамічні характеристики (В.О.Моляко, Н.В.Кузьміна, Т.О.Саламатова, І.В.Воронюк, О.Л.Яковлева, Е. Торенс, О.М.Матюшкін та ін.)

На сучасному етапі розвитку психології творчості актуальною є проблема визначення сутнісних характеристик та принципів розвитку творчого потенціалу особистості, яка розв'язується в працях таких авторів, як С.Г.Глухова, Л.В.Сохань, П.Ф.Кравчук, О.О. Глуховська та ін.

Мета нашого дослідження: теоретичний аналіз основних підходів до визначення поняття «творчий потенціал» та опис його сутнісних характеристик.

Аналіз філософської та психолого-педагогічної літератури показує, що єдні думки щодо визначення поняття «творчий потенціал» та його змісту досі немає. Така ситуація в основному, зумовлена складністю досліджуваної структури.

Становлення творчого потенціалу пов'язується з природними чинниками (маються на увазі задатки індивіда, індивідні властивості, темперамент, біогенні потреби, сенсомоторна координація, статеві особливості) та соціальними чинниками, що сприяють становленню суб'єктивних ознак людини, у вигляді його здібностей, особливості потреб, креативних, когнітивних процесів[1,2,6,7,10]. Характерною особливістю творчого потенціалу є його надлишковість по відношенню до реалізації, наявність «запасу» можливостей. Це створює умови для результативного вирішення індивідом творчих проблем.

Прибічники аксіологічного підходу визначають творчий потенціал, як комплекс набутих та з вироблених умінь та навичок, як здатність до дії та міра її реалізації в певній сфері діяльності

(О.К.Чаплигін, 2001; М.С.Каган, 1989; О.В.Кір'якова, 1996).

О.К. Чаплигін, пропонуючи власне визначення творчого потенціалу, стверджує, що це перш за все конкретно-історичний, індивідуальний прояв творчої сутності людини, яка є найважливішою складовою частини її сутнісних сил, як механізм реалізації сутнісних сил у діяльності, у спілкуванні, у пізнанні [13].

О.К. Чаплигін підкреслює, що творчий потенціал має системний характер, що виявляється через наявність складної структури, сукупності елементів, що складають цілісність і одночасно мають певну самостійність. Отже діяльну основу творчого потенціалу за Чаплигіним складають: біопотенціал (біо-фізіологічні прояви, які забезпечують наявність потенційних умов для розгортання процесу творчості, формування якостей творчої особистості в процесі життєдіяльності); психологічний потенціал; інтелектуально-інформаційний потенціал (свідомість); мотиваційний потенціал.

Автори онтологічного підходу визначають творчий потенціал, як характерну властивість індивіда, що визначає міру його можливостей у творчому самовдосконаленні та самореалізації (М.В.Копосова, 2001; В.М. Ніколко, 1997; О.О. Довгань, 1985 та ін.). Як представник даного підходу О.О. Довгань вбачає у творчому потенціалі найвищий етап розвитку потреби особистості у внутрішніх перетвореннях[5].

З позицій розвивального підходу до вивчення творчого потенціалу особистості, дослідники визначають його, як сукупність реальних умінь та навичок, певний рівень їх розвитку (О.С.Анісімов, 1999; В.В.Давидов, 1996; Г.Л.Плихотнікова, 2001 та ін.).

У рамках діяльнісно-організаційного підходу здійснюється розгляд даного феномена як якості, що характеризує міру можливостей особистості здійснювати творчу діяльність (Г.С.Альтшуллер, 1986; В.М. Жураковський, 1994; Н.В.Мартинович, 2005; В.О.Моляко, 2005; В.Ф.Овчинніков, 2003; В.Г.Риндак, 2002).

За визначенням В.Г.Риндак творчий потенціал – це система особистісних здібностей (винахідливість, уява, критичність розуму), що дозволяють оптимально змінювати прийоми дій відповідно до нових умов та знань, умінь та переконань, що визначають результати діяльності (новизну, оригінальність, унікальність підходів суб'єкта до здійснення діяльності), що в результаті, спонукає особистість до творчого саморозвитку та самореалізації[12].

В.Ф.Овчинніков стверджує, що творчий потенціал

та активність, як його прояв знаходяться саме в сфері якісної динаміки властивостей особистості в їх співвідношенні з конкретною діяльністю. «Властивості особистості на певному рівні розвитку, зв'язки, напруга і спрямованість на конкретну ціль, що має суспільне значення, утворюють ту здатність при наявності якої людина в малій чи великій справі може виходити за сферу звичайного (традиції, шаблони, схеми) та створювати нові можливості для розвитку власної діяльності. Така здатність виступає інтегральним вираженням творчого потенціалу особистості.»[6,с.41]

Взаємодія визначених чинників, співвідношення їх якісних характеристик у соціально-часовому аспекті може відтворювати різні стани творчого потенціалу особистості у плані відносної оцінки його динамічної природи: інтенсивний розвиток, нарощування, деякі затримки і навіть пониження досягнутого рівня.

В.О.Моляко пропонує таке визначення творчого потенціалу: "творчий потенціал - ресурс творчих можливостей людини, здатність конкретної людини до здійснення творчих дій, творчої діяльності в цілому"[10,с.5]. Він наголошує на тому, що творча особистість розглядається як така, що потенційно здатна до творчості. Деталізації вимагають лише конкретні випадки (йдеться про якісні характеристики, а також специфіки сфери творчої активності.) За його словами творчий потенціал стає реальною, а не уявною прогнозованою цінністю лише реалізуючись у завершених творчих продуктах.

Розробляючи проблему перетворення потенційної креативності в актуальну Н.М.Гнатко визначає творчий потенціал як: «потенціал додіяльнісний (той що може відбутися) створює передумови для набуття актуальних можливостей, але безпосередньо не забезпечує готовності до творчої активності його носія, характеризує індивіда у плані його базової можливості, за сприятливих умов, досягнути рівня розвитку, що дозволить здійснювати творчу активність» [4,с.87]. Н.М. Гнатко підкреслює той момент, що творчий потенціал обов'язкова суб'єктивна передумова творчої діяльності, з одного боку та її результат і необхідний наслідок з іншого.

У працях Д.Б. Богоявленської, А.В. Брушлінського, І.П. Волкова, О.Л. Яковлевої представлений здібнісний підхід, що дозволяє ототожнити творчий потенціал з творчими здібностями людини та розглядати його, як інтелектуально-творчу передумову творчої діяльності. Так Л. Овсянецька визначає творчий потенціал, як динамічну структуру особистості, що включає комплекс творчих задатків, які проявляються та розвиваються у творчій діяльності, а також комплекс психічних новоутворень особистості протягом її вікового дозрівання. Творчий потенціал базується на уявленні та фантазії, асоціативних зв'язках, багатстві інтуїтивних процесів, емоційній різноманітності та емпатії, що є невід'ємними компонентами творчого процесу [11]. Особлива увага приділяється характеристикам інтелекту (динамічність, ініціативність, розумова активність,

здатність ставити перед собою задачі, застосовувати наявні знання, здійснювати їх перенесення та комбінування) та емоційно-вольовим проявам (натхнення, інтуїція, багата уява, високі естетичні цінності, неоднозначне сприйняття речей, цілеспрямованість). Представники даного напрямку вважають, що актуалізація названих особистісних проявів забезпечує творче начало, творчий пошук та творчу продуктивність [1, 2].

На думку прихильників енергетичного підходу творчий потенціал можливо ототожнити з так званими психоенергетичними ресурсами та резервами особистості, які виражаються в надзвичайній інтенсивності духовного життя та можуть «розряджатися» в різних видах діяльності (Н.В.Кузьміна, 1967; М.Н.Столович, 2004; С.Ю.Степанов, 1994). У рамках акмеології Н.В.Кузьміна пов'язує поняття творчий потенціал з поняттям енергопотенціал людини. «енергопотенціал людини – одна з найважливіших характеристик її творчого потенціалу, яким навіть вона сама, іноді, не може скористатися, не знає на що його спрямувати» [8, с.34].

Представники інтегративного підходу (О.Л. Алексеева, 2004; С.Г.Глухова, 2005; О.О. Глуховська, 1997; П.Ф.Кравчук, 1992; О.М.Матюшкін, 1993; Я.О. Пономарьов, 1991; Т.О.Саламатова, 2003; О.К. Уразова, 1998 та ін.) розглядаючи сутність творчого потенціалу, виділяють інтегративність, як його характерну властивість і визначають творчий потенціал як інтегративну властивість особистості. Дані дослідники акцентують увагу на тому, що творчий потенціал структурований утвір, окремі компоненти якого піддаються діагностиці. У межах даного підходу П.Ф. Кравчук визначає творчий потенціал як: «міру можливостей актуалізації сутнісних творчих сил особистості в реальній перетворюючій практиці» [7, с.11]. Такі дослідники як О.А.Глуховська, С.Г. Глухова, О.К.Уразова стверджують, що творчий потенціал визначає потребу, готовність та можливість творчої самореалізації та саморозвитку [3]. За визначенням О.М. Матюшкіна творчий потенціал: «виражає відношення (позицію установку направленість) особистості до творчості» [9, с.31]. Розглядаючи творчий потенціал в соціально психологічному аспекті В.В.Серіков наголошує на тому, що: «творчий потенціал забезпечує ефективну міжособистісну взаємодію та продуктивність діяльності» [2, с.41].

О.С.Торгашина визначає творчий потенціал особистості, як інтегративну властивість, що відображає міру можливостей реалізації її творчих сил. Де творчі сили це: «сукупність проявів особистісних функцій, що спрямовані на вирішення зовнішніх та внутрішніх проблем особистості, з метою перетворення довколишнього світу та себе» [6, с.63]. Т.О.Саламатова виділяє необхідність подолання саме внутрішніх протиріч особистості задля розвитку творчого потенціалу: «творчий потенціал атрибутивна властивість людини, що відображає її здатність до

саморозвитку через подолання внутрішніх протиріч» [12, с.38].

Ю.Н. Кулюткін розуміє творчий потенціал як: «розвинуте почуття нового, відкритість, система знань, переконань на основі яких, будується та регулюється діяльність людини; це висока ступінь розвитку мислення, його гнучкість та оригінальність, здатність швидко змінювати прийоми дії відповідно до нових умов діяльності» [8, с.54].

Г.Х. Валєєв презентує визначення творчого потенціалу, як внутрішньої готовності особистості до самореалізації в творчій діяльності, що обумовлено на рівні фізіології наявністю у кожної людини лівої та правої півкулі головного мозку зі специфічним функціонуванням та обробкою інформації; на рівні психології – наявністю теоретично-понятійного та теоретично-образного типу мислення; на рівні педагогіки - можливістю розвитку та саморозвитку ресурсних можливостей кожного суб'єкта педагогічної діяльності.

В нашому дослідженні ми поділяємо думку тих авторів (Л.В.Сохань, В.А.Тихонович та ін.), які виділяють наступні сутнісні характеристики творчого потенціалу[6,10,11,12]:

1) *Багаторівності змісту* (виявляється за рахунок полісмантичності поняття творчий потенціал особистості). Виділяються такі рівні: широкий (даний потенційний утвір розглядається, як загальну властивість психічних сил, що розвиваються); проміжний (за основу береться максимально можливий рівень розвитку даної властивості, що зумовлений, з одного боку, анатомо-фізіологічними, психічним характеристиками людини, з іншого, – конкретним станом розвитку суспільства, прийнятими нормами творчої самореалізації, яка транслюється, в тому числі через систему освіти); вузький (на перший план виступає рівень розвитку потенційного утвору, що аналізується, який є характерним для статистичної більшості проявів даної соціально-історичної ситуації).

2) *Діалогічність*. Реалізація творчого потенціалу є діалог потенційного й актуального з довколишнім світом та іншими людьми, людини з самим собою. При цьому діалог складає вирішальний інтелектуальний центр саморегуляції особистості, що забезпечує формування та розвиток індивідуальної «авторської потенції особистості»[4].

3) *Соціальність*. Разом з природною (зміна з віком психофізіологічних показників людини) та індивідуально-особистісною динамікою (ускладнення внутрішнього життя з віком, збагачення когнітивної та потребнісно-мотиваційної сфери, розвиток свідомості) процес розвитку творчого потенціалу особистості має соціально-історичну динаміку (зміни, продиктовані розвитком суспільства, зокрема наявністю «соціального запиту» на творчу самореалізацію людини). Такі потенції перетворюються в реальність лише в тій мірі, в якій проявляється здатність по різному сприймати та засвоювати соціальний досвід.

4) *Системність*. Творчий потенціал характеризується системним характером, тобто має всі атрибути, що притаманні цілеспрямованим системам, які самостійно організуються та розвиваються (стійкість, необхідність розвитку і самореалізації); має власну внутрішню логіку розвитку, яка не зводиться до механічної суми логіки розвитку окремих підсистем. Кожна підсистема має власну структуру[10].

Дослідники однак в тому, що розвиток творчого потенціалу здійснюється, по-перше екстенсивним шляхом (у процесі соціобіологічного розвитку особистості, навчання, цілеспрямованого тренування і т. ін.), який є необхідним, але недостатнім для вирішення проблем; по-друге, інтенсивним шляхом (у процесі мобілізації «функціонального потенціалу» (Т.І. Артемеєва, 1981) для вирішення значущих для особистості завдань. При цьому значна роль належить емоціям, установкам, потребам, що визначають пріоритетність цілей задач, що постають перед людиною [3].

Деякі дослідники описують сутнісні характеристики творчого потенціалу «по вертикалі», які в літературі об'єднані родовою назвою «глибина творчого потенціалу» [7, 12]. Вони визначають три рівні зв'язків та відношень даних характеристик: рівень відображення минулого. На даному рівні творчий потенціал наближається до ресурсу і має вигляд сукупності можливостей, здібностей, що накопичені системою у процесі її становлення та забезпечують її розвиток; рівень, що презентує теперішнє. Творчий потенціал наближається до резерву, що дає можливість задіяти невикористаний «запас міцності», актуалізувати та застосувати на практиці наявні здібності; рівень орієнтації на майбутнє. Творчий потенціал виступає, як основа для майбутнього розвитку в процесі діяльності, за умов використання не лише актуальних можливостей, але й породжуючи нові [4].

Зазвичай актуалізація потенційних утворів індивіда здійснюється в процесі вирішення протиріч (між актуальними умовами, ситуаціями, інтересами та намірами особистості, між уявленнями особистості про власні можливості, самого себе та реаліями) [4, 5, 8].

Аналіз філософської та психолого-педагогічної літератури дає нам змогу запропонувати власне визначення поняття «творчий потенціал», яке ми будемо використовувати в дослідженні. Спираючись на позиції діяльнісно-організаційного та інтегративного підходів, ми визначаємо даний феномен, **як інтегративну властивість особистості, як характеризує міру можливостей здійснювати творчу діяльність, визначає потребу, готовність та здатність творчої самореалізації і саморозвитку, а також забезпечує ефективну взаємодію особистості з іншими людьми та продуктивність діяльності.**

Визначення творчого потенціалу, як інтегральної

характеристики показує, що становлення будь-якого потенційного утворення можна уявити як багаторівневий процес, в якому на кожному наступному рівневі вже сформовані здібності входять у новий синтез з особистісно-психологічними утвореннями: інтересами, потребами, мотивами. Ядром творчого потенціалу виступає здатність особистості до творчої діяльності.

Отже розглянувши різні підходи, до визначення поняття творчий потенціал, його сутнісних характеристик та основних принципів, маємо всі підстави стверджувати, що такий широкий спектр концепцій, екстенсивне розширення предмета

ЛІТЕРАТУРА

1. *Брушлинский А.* Психология мышления и кибернетика. – М., 1970. – 189 с.

2. *Богоявленская Д.Б.* Интеллектуальная активность как проблема творчества. – Рост. на Дону, 1983. – 176с

3. *Глуховская Е.А.* Развитие творческого потенциала старшего школьника в учебной деятельности. Дис. ... к. психол. н.: 13.00.01/Оренбургский государственный педагогический университет. – Оренбург, 1997. – 292 с.

4. *Гнатко Н.М.* Преобразование потенциальной креативности в актуальную в ходе овладения шахматной игрой. Дис...канд. психол.наук: 19.00.01/РАН Институт психологии. – М, 1993. – 255 с.

5. *Довгань А.Л.* Общение как способ развития творческого потенциала личности: Автореф. дис. ...канд. псих, наук: 19.00.01. – К., 1985. – 24 с.

6. *Житгева компетентність особистості/ Ред. Л.В. Сохань, І.Г. Єрмакова.* – К., 2003. – 520 с.

7. *Кравчук П.Ф.* Формирование творческого потенциала личности в системе высшего образования. Автореф. дис. ... д-ра филос. наук: 22.00.06/Московский педагогический университет им. В.И.Ленина. – М., 1992. – 32 с.

дослідження, залучення широкого поля психічних явищ, призводить до розмивання меж даного феномена та створює несприятливі умови перетворення його у науковий факт, виявляє недостатню методологічну розробленість. Багато аспектів даної проблеми залишилося поза увагою дослідників, або досліджені недостатньо, зокрема вікові особливості прояву творчого потенціалу, структурні особливості, реалізація творчого потенціалу в різних сферах творчої активності, методи стимуляції та розвитку творчого потенціалу. Беручи за основу визначені положення, до перспектив нашого дослідження відносимо розв'язання саме цих питань.

8. *Кузьмина Н.В.* Очерки психологии труда учителя. Психологическая структура деятельности учителя и формирование его личности. – Л., 1967. – 183 с.

9. *Матюшкин А.М.* Загадки одаренности: проблемы практической диагностики. – М.: Школа-Прес, 1993.

10. *Моляко В.О.* Творчий потенціал людини як психологічна проблема. //Обдарована дитина. – 2005. – №6, – С.2-10.

11. *Овсянецька Л.* Творчий потенціал людини: соціально-психологічна парадигма// Соціальна психологія. – 2004. – №2, – С. 140-146.

12. *Саламатова Т.А.* Актуализация творческого потенциала личности в процессе изучения педагогических дисциплин. Дис. ... канд. пед. наук. – М., 2003. – 231 с.

13. *Чаплицін О.К.* Творчий потенціал людини, як предмет соціально-філософської рефлексії. Дис. ... д-ра філософ. наук: 09.00.03/ Харківський національний автомобільно-дорожний університет. – Харків, 2001.– 428с.

Подано до редакції 12.03.07

РЕЗЮМЕ

В статті пропонується теоретичний аналіз основних підходів к определению понятия «творческий потенциал», разных его аспектов. Рассматриваются сущностные характеристики

данного феномена, которые выделяются в современной философской и психолого-педагогической литературе.

SUMMARY

The article presents theoretical analysis of main approaches concerning definition of the notion “creative potential” in its different aspects. Essential characteristics

of this phenomenon are analyzed in contemporary philosophical and psychological literature.